

УДК: 821.163.6-31.09В.Ошлак:81'242

ТЕМА МОВИ У ТВОРЧОСТІ ВІНКА ОШЛАКА

Яня ВОЛЛМАЄР-ЛУБЕЙ

*Університет в Мариборі
вул. Корошка цеста, 120 б, Марибор, 2000 (Словенія)
Відділення слов'янських мов і літератур
e-mail: janja.v@windowslive.com*

У статті аналізується тема мови у літературних творах В.Ошлака – відомого сучасного словенського прозаїка, який у своїх творах часто звертається до проблеми мови, яку розглядає як явище, особливо важливе для народу, для його розвитку і самоствердження і водночас як особисте право кожної особистості. Під таким кутом зору основну увагу приділено романам “Агар”, “Людини – немає!”, “Ювілей матури”, а також збіркам есеїв “Три кольори світу”, “Повага і сутність: есеї про природу, людину і культуру” й “Обидва королівства”, в яких автор у різних наративних контекстах представляє феномен мови.

Ключові слова: сучасна словенська література, Вінко Ошлак, роман, есей, тема мови, рідна мова.

Сучасний словенський прозаїк й есеїст В.Ошлак особливо часто звертається до мовного питання – він переймається утисками словенської мови в австрійській Каринтії, де проживає словенська меншина, занепадом словенської мови у самій Словенії, що зумовлено надміром необдуманих запозичень з іноземної – німецької – мови. Словенський літературознавець Б.Патерну, роздумуючи над мовною ситуацією у минулому і тепер, наголошує на двох стратегічних позиціях щодо мови, і, спостерігаючи за тим, як ці підходи змінюються, виділяє так звані “мовні травми”¹. З одного боку, словенська мова колись зазнала “мовного геноциду фашизму і нацизму”², про що писали і продовжують писати відомі словенські письменники Ф.Ліпуш, Б.Пахор, А.Ребула та ін. З другого ж боку, нинішня історія, зокрема історія літератури, фіксує “глобалізаційний підхід до мови”³. Це демонструють відомі словенські письменники Б.Світ і М.Хадерлап, які свідомо обрали для своїх творів іншу мову. Відмінність літераторів обох напрямів полягає у тому, що вибір перших був вимушений, а других – вільний⁴. Авторів, які, живучи в Австрії, пишуть словенською мовою, словенська дослідниця С.Боровнік назвала “літературними амфібіями”⁵. Окрім Ф.Ліпуша, такими авторами є В.Ошлак, Л.Детела і М.Мерлак Детела, а також Е.Джонсон Дебеляк, англійська письменниця, яка живе в Словенії. У час глобалізації і тенденцій до мультикультурності таких письменників стає щораз більше, з приводу чого виникає запитання: можна їх

¹ Paternu B. Po sledeh jezikovnih travm v sodobni slovenski književnosti // Jezik in slovstvo. 2005. №2. S.63.

² Paternu B. Po sledeh jezikovnih travm v sodobni slovenski književnosti. S.63.

³ Ibid.

⁴ Ibid. S.53.

⁵ Borovnik S. Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji. Maribor, 2012. S.98.

вважати словенськими авторами чи ні. Питання приналежності до словенської літератури порушують й окремі літератори, які живуть у Словенії, наприклад, Л.Дімковська і С.Хробакова Репар відстоюють своє місце на словенській літературній мапі⁶. Глобалізація, Європейський Союз, Шенгенська угода призвели до усвідомлення багатомовності в окремій державі, тому, на нашу думку, обмежувати національну літературу лише мовним чинником недоречно. Слушними є міркування В.Ошлака, який, опираючись на історичний досвід (беручи за приклад Гьоте), відстоює поняття “світова література”. За таким принципом письменник визначає і поняття “словенський автор”: “Хороший ‘словенський’ письменник – не словенський, а світовий автор, який написав свій твір словенською мовою, виходив зі словенського середовища, тому його твір має словенське забарвлення”⁷.

У літературі ж ця проблема тепер порушується не лише в змістовому чи тематичному плані – вона все частіше виникає на семантичному рівні: йдеться про використання соціолектів та діалектизмів як головних, засадничих елементів, вплетених у текстову мовну матрицю. Мова, якою розмовляють у різних місцевостях, характерна для літератури соцреалізму, наприклад, творів М.Кранца і Прежихова Воранца, в сучасній же літературі діалект є чи не головною особливістю літературних текстів Ф.Лаіншчека. Новим феноменом є введення соціолектів як засобу, за допомогою якого автори акцентують увагу на багатшаровості і мультифункціональності мови, характеризують персонажів, простір і час. У словенське письменство такий тип нарації успішно ввели лауреати численних літературних премій А.Скубіц і Г.Войнович, використовує цей прийом в останньому романі “Посуха” і Г.Бабнік. Соціолекти мають значний вплив на оповідну манеру, вони можуть бути каталізаторами оповіді, містити гумористичні елементи, підсилювати трагічність чи гротескність сюжету і/або персонажа. За допомогою такого нового типу мовлення ці тексти набувають нових вимірів, але при цьому не стають тривіальними чи перевантаженими.

Для розуміння феномену творчості В.Ошлака важливою є перша теза Б.Патерну про насильницький вплив Іншої мови – мови більшості – на мову меншин. Способи передачі образності іншої культури, зокрема питання “інших культур, інакшості, тотожності, сприйняття чужої культури, втрати власної культури, культурних відчужень, впливу громадської думки”, вивчає імагологія⁸. Водночас вона є “міждисциплінарною галуззю порівняльного літературознавства”⁹.

У даному контексті варто визначити причини і наслідки феномену, коли образ Іншого стає меншовартісним і принижується, а також проаналізувати, як це відбувається у контексті етичних стереотипів, зважаючи і на особливості “переконань, думок і упереджень. Ці поняття є “різними формами точки зору”¹⁰. При цьому кожна точка зору “складається з когнітивної, емоційної та мотиваційної компоненти, їхні значення можуть різнитися”¹¹. Все це призводить до необгрунтованих суджень, які часто під-

⁶ *Vollmaier Lubej J.* Tema umetnika, umetnosti in umetniškega ustvarjanja v prozi sodobnih koroških avtorjev in avtoric. Doktorska disertacija. Maribor, 2013. S.47

⁷ *Ošlak V.* Spoštovanje in bit: eseji o naravi, človeku in kulturi. Maribor, 2003. S.57–58.

⁸ *Smolej T.* Perspektive imagologije // *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo.* Ljubljana, 2005. S.21.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Svetina M.* Stališča, predsodki in stereotipi// *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo.* Ljubljana, 2005. S.30.

¹¹ *Svetina M.* Stališča, predsodki in stereotipi// *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo.* S.31.

кріплюються незнанням чи нерозумінням предмету. Такі ситуації, зокрема, відтворює у своїх текстах В.Ошлак, демонструючи, як ставлення більшої частини населення (австрійців) до каринтійських словенців провокує їх ворожість або й ненависть.

Відомий словенський письменник й есеїст, В.Ошлак розпочав свій літературний шлях із поезій, опублікувавши три збірки лірики: "Поезії" (1972), "Пролетарська лірика" (1973), "Сейсмограф почуттів" (1977). Після цього були два соціально-критичні романи – "Агар" (1992) і "Ювілей матури" (1998), автобіографічний "Людини – немає!" (1995) та історичний "Хрест в Ауві" (2010). Для творчої манери письменника характерне введення у художній твір розгорнутих есеїстичних пасажів-роздумів персонажів, наприклад, капелана в "Агарі", письменника Церковника, вчителя в "Ювілей матури". Оповідь у В.Ошлака супроводжується описами, у творі є іронічні й гумористичні елементи. "Агар" – це романний дебют письменника, твір, в якому автор роздумує над помилками катехитичної науки: капелан Герм, протагоніст роману, захоплений ідеєю цілісного, послідовного християнства, починає розуміти, що християнських принципів не дотримуються ні верхівка церкви, ні селяни, які ставляться до нового духівника з обережністю. Закохавшись у вагітну атеїстку Кароліну Голл, Герм не може погодитися на її прохання стати духовним наставником дитини. Його життя обривається у горах, в момент падіння зі скелі Герм роздумує над своїм життям, помилками, осуджує свій наївний ідеалізм. Роман "Агар" нав'язує до старозавітної розповіді про служанку Сари Агар, яка стала наложницею Авраама і народила сина Ізмаїла.

"Людини – немає!" – автобіографічний роман, в якому письменник розповідає про своє дитинство, про від'їзд до Клягенфурта, в австрійську Каринтію. Цей роман – симбіоз есеїстичних роздумів, спогадів про молодість і зрілість, інколи твір набуває гумористичного забарвлення, особливо коли оповідач дізнається, що його квартира прослуховується. Роздуми і рефлексії про мову, літературну творчість, есперанто, які є центральними темами у творах В.Ошлака, представлені і в цьому романі, але значно менше, ніж в "Агарі" та "Ювілей матури".

Події роману "Ювілей матури" відбуваються в австрійській Каринтії, де капітан "Південного Норіку" Ріхард Колар після вчиненого на нього замаху й отриманої травми мозку не може говорити німецькою мовою, яку вважає своєю рідною мовою, а лише словенською. Згодом виявиться, що у нього є словенське коріння, про яке він не знав. Проте у лікарні, де перебуває капітан Колар, словенською володіє лише санітарка Сандра. Виникає скандальна ситуація, бо Ріхарду, політичному діячеві дуже високого рівня, не годиться розмовляти з простими, малоосвіченими людьми. Ба більше, сам Колар не хоче розмовляти ні з ким іншим, бо не може порозумітися, отже, Сандра – єдина ланка, що пов'язує героя зі світом.

У романі іронічно показано занепад словенської мови в австрійській Каринтії, процес, який уже тривав час відбувається на цих теренах – в Південній Каринтії словенці живуть дуже давно: "До кінця VI століття словенці заселили всю Каринтію. В цей край вони прийшли у союзі з монгольськими аварами. Карантанія в ті часи була центральною словенською територією. Під аварською верховною владою словенці перебували до появи короля Сама (623–659) /.../. І після розпаду Самової держави це була єдина словенська територія, якій вдалося зберегти свою незалежність"¹². У цих краях відбувалися важливі культурно-історичні події – на Крнському озері зводилися на престол князі, а сама церемонія велася словенською мовою. Саме в Каринтії близько 1000 ро-

¹² Grafenauer B. Koroški Slovenci v zgodovini. Ljubljana, 1945. S.4.

ку був зроблений перший відомий запис словенською мовою – Фрейзігенські уривки. Ці землі заселяли також колоністи, хоча до середини XIX ст. словенсько-німецький етнічний кордон був ”тривким, зрозумілим і постійним”¹³. На той час Південна Каринтія була повністю словенською¹⁴. Активне онімечування словенців почалося з другої половини XIX ст. і тривало до 50-х років XX ст. До кінця XIX ст. каринтійські словенці становили чверть чи третину всього населення Каринтії, нині ж, згідно з даними офіційного перепису населення, словенці налічують лише близько 2,3 % від усього населення.

У романі “Ювілей матури” зображено, як зневажливе ставлення до меншини та її мови провокує у відповідь нерозуміння і неповагу. Показано також, як швидко гине рідна мова, якщо самі носії і мовці не хочуть нею говорити.

Усі ці теми порушуються і в есеях В.Ошлака – особливо важливі у цьому плані збірки “Три кольори світу” (2001), “Повага і сутність: есеї про природу, людину й культуру” (2003), “Обидва королівства” (2007). Письменник наголошує на кількох проблемних аспектах, пов’язаних з мовою: мова як засіб літературної творчості, ставлення до рідної мови, некритичне перейняття чужої мови і відмова від своєї, неповага до материнської мови й есперанто як “мова миру”. Ці пункти є стрижневими при розгляді теми мови у творчості В.Ошлака.

Тема *мови як засобу літературної творчості* розкрита в автобіографічному романі “Людини – немає!”, в якому автор розповідає про своє життя від народження і до переселення в Австрію. Есеїстичні роздуми викладені в літературній формі, до питання ж мови оповідач звертається під двома кутами зору – 1) прояв захоплення, яке викликає записане слово (нав’язування до творчості класиків словенської літератури І.Цанкара і Ф.Прешерена) і 2) роздуми про мову як засіб літературної творчості. Тема мови, мотив мови є елементами структурування оповіді і характеристики персонажів, але не проблемними вихідними точками. Варто наголосити, що і в есеях В.Ошлак пов’язує літературу, і, відповідно, мову із національною свідомістю. Він критично ставить до осіб, які не шанують свою культуру, основу якої становить рідна мова.

У романі “Людини – немає!” розкрита ще одна тема – *ставлення людини до рідної мови*. Можна помітити, з якою повагою і шаную автор ставиться до мови, часом навіть естетизуючи її. Особливого значення В. Ошлак надає знанню власної мови “не лише як функції, яка слугує для порозуміння (така функція, звичайно ж, є фундаментальною), а передовсім як доказ дійсної приналежності до якогось народу, наприклад, словенського. Водночас він доходить висновку, що тих, хто справді любить і знає свою мову, дуже мало”¹⁵. В есеях автор переконливо доводить, що ставлення до мови формують самі носії. Загрозу для мови становлять не положення чи закони, а мовці. Людина повинна шанувати свою мову, наскільки це можливо, незважаючи на місце перебування.

Тема *некритичного запозичення чужої мови і відмови від материнської* широко розкрита у романі “Ювілей матури”. Фабула слугує іронізації, гротескності, подекуди трагікомічності висвітлення реальних подій в австрійській Каринтії. Словенці, які там проживають і фундаментальне право яких на мову грубо зневажається, самі ж і спричинилися до занепаду рідної мови, перейшовши на чужу, німецьку. Йдеться про добровільне культурне відчуження (алієнацію) і втрату власної культури (декульту-

¹³ Grafenauer B. Koroški Slovenci v zgodovini. S.9.

¹⁴ Ibid. S.11.

¹⁵ Vollmaier Lubej J. Tema umetnika, umetnosti in umetniškega ustvarjanja v prozi sodobnih koroških avtorjev in avtoric. Doktorska disertacija. Maribor, 2013. S. 91.

рацію). Багато з них вже забули про своє походження й онімечилися. У хаотичній оповіді роману зазнає руйнації все, що хвилює В.Ошлака-есеїста: повага між людьми і народами, повага до материнської мови, заперечення зверхності одного народу над іншим, однієї мови над іншою, однієї держави над іншою тощо. Перехід на чужу мову і відмову від власної, що є наслідком нерозвиненої національної свідомості, критикує В.Ошлак і в есеях.

Ще одна тема, яка хвилює В.Ошлака – *утискання мови національної меншини*. В романі “Ювілей матури” показано, як незнання історії може призвести до безпричинної, нічим не непоясненої ненависті. Ставлення до каринтійських словенців, їхньої культури, мови було зверхнім, зневажливим з боку більшості – австрійського суспільства. Культурно-політичну тему письменник висвітлює в іронічному ключі, висміюючи повне незнання і нерозуміння людьми історії, зазначаючи, що це може бути небезпечним передовсім для каринтійських словенців. Гротескні риси мають і персонажі, які через хворобу Колара починають боятися за себе – їх лякає дивна незрозуміла мова. В есеїстичних роздумах про мову, вплетених у тканину роману, відчувається занепокоєння В.Ошлака тим, як словенці сприймають свою рідну мову. Багато персонажів у творі мають словенське коріння, про яке вони забули. Таке ставлення до мови, на думку письменника, набагато небезпечніше, аніж зовнішній асиміляційний тиск. В есеях В.Ошлак гостро критикує такий стан речей і наголошує на рівності і визнанні всіх мов. Автор усвідомлює, що багатомовність властива кожному суспільству і що єдиний шлях до взаємоповаги між народами – однакове ставлення до всіх мов. Каринтійські словенці ніколи не відчували до себе поваги в культурному і мовному плані, оскільки словенство вважалося чимось меншовартісним і другорядним.

Зневажання основного людського права – права на рідну мову – В.Ошлак розкриває через тему мови *есперанто*, яку вважає “мовою миру”, мовою, яка нікому не належить. Роздуми про есперанто, сенс любові до Церкви і релігії введено у соціально-критичний роман “Агар”. Протагоніст Леопольд Герм, боячись забути вже вивчені мови, відмовляється студіювати есперанто. В цій ситуації есперанто функціонує як другорядний мотив. Але в момент, коли герой падає зі скелі, коли прощається зі світом, автор цей мотив розгортає: за допомогою дескриптивної функції оповідач наголошує на помилках Герма, на його хибних переконаннях і знаннях, на тому, що він, які і всі інші – грішник, нецілісна людська істота. В романі показано, як через страх перед незнаним людина не може навчитися чогось нового, нездатна розуміти Іншого. Тема *есперанто як мови миру* звучить і в есеях письменника. В.Ошлак стверджує, що мова повинна слугувати для встановлення товариських стосунків, а не бути знаряддям, що породжує ненависть. Тому автор рішуче заперечує вищість однієї мови над іншою, вбачаючи вихід в есперанто, мовці якого перебувають в однакових умовах.

У своїх літературних текстах – романах і есеях – В.Ошлак часто звертається до теми мови, а його роздуми і рефлексії стосуються багатомовності і взаємоповаги між народами. Автор під різними кутами зору розглядає феномен мови – як засіб літературної творчості, як об'єкт зневаги з боку чужинців і самих носіїв, котрі надають перевагу іншій, нерідній мові, що часто є мовою панівної більшості. Письменник трактує мову і як засіб комунікації, прояву поваги і рівності між людьми. В романах В.Ошлака ці теми розкриті в різних дискурсах – гротескному, іронічному, описовому, а в есеях чітко висловлена позиція поваги до кожної мови, засуджене розуміння окремої мови як меншовартісної.

Творчість В.Ошлака надзвичайно цікава для вивчення з точки зору не тільки літературознавства, а й міжлітературних дисциплін, зокрема культурології й імагології, а результати дослідження обіцяють бути несподіваними й захопливими.

Переклад зі словенської *Мар'яни Климець*

THE QUESTION OF LANGUAGE IN THE PROSE OF VINKO OŠLAK

Janja VOLLMAIER LUBEJ

*University of Maribor Faculty of Arts
The Department for Slavic Languages and Literatures
Koroška cesta 120, Maribor, Slovenia, 2000,
e-mail: janja.v@windowsslive.com*

Article deals with the question of language in the prose of established Slovene writer and essayist Vinko Ošlak, who discusses various questions of language – language as important element for nation, its development and self-esteem and, also, native language as human right. The contribution presents literary work of Vinko Ošlak, with novels “Hagar”, “Človeka nikar”, “Obletnica mature” and author’s thoughts about question of language in the collections of essays “Tri barve sveta”, “Spoštovanje in bit: eseji o naravi, človeku in kulturi” and “Obe kraljestvi”, presents all of fictional contexts, which are connected with the theme of this article.

Key words: contemporary slovenian literature, Vinko Ošlak, novel, essay, theme of a language, native language.

ТЕМА ЯЗЫКА В ТВОРЧЕСТВЕ ВИНКО ОШЛАКА

Яня ВОЛЛМАЕР-ЛУБЕЙ

*Философский факультет Университета в Мариборе
Корошка цеста, 120 б
Марибор, 2000 (Словения)
Отделение славянских языков и литератур
e-mail: janja.v@windowsslive.com*

В статье анализируется тема языка в литературных произведениях В.Ошлака – известного современного словенского прозаика и эссеиста. В.Ошлак в своих текстах часто поднимает проблемы языка, рассматривает язык как явление, особенно важное для народа, для его развития и самоутверждения, одновременно понимая язык и как личное право каждой личности. Основное внимание уделено анализу романов “Агар” и “Человека – нет”, в которых автор в разных нарративных контекстах представляет феномен языка.

Ключевые слова: современная словенская литература, Винко Ошлак, роман, эссе, тема языка, родной язык.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.15
Прийнята до друку 16.09.15